

О.І.Копилюк

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ НА ПОЛІГРАФІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

При переході до ринкової економіки важливим засобом встановлення ринкових структурних елементів є формування ринку робочої сили і біржі праці. Робоча сила – це товар, що має вартість і ринкову ціну, на яку безпосередньо впливає кон'юнктура ринку і конкуренція.

Кон'юнктура ринку праці (співвідношення попиту і пропозиції робочої сили) складається у залежності від стану економіки, галузевої структури господарства, технічного рівня, розвитку товарного ринку і ринку цінних паперів, рівня перетворення державних підприємств у акціонерні товариства, колективні, орендні та інші підприємства, що не перебувають у

державній власності, ліквідації збиткових та малорентабельних підприємств.

Ринок робочої сили є важливим елементом регулювання ефективної зайнятості населення в умовах різноманітності форм власності, вільного вибору між зайнятістю в суспільному виробництві і поза його межами (так звана "самозайнятість"). Водночас ринок виконує різноманітні функції. В першу чергу це забезпечення збалансованого розподілу і перерозподілу робочої сили у відповідності з попитом і пропозицією, зміною галузевої структури народного господарства, форм і методів господарювання, технічної бази виробництва. На рівні промислового підприємства він суттєво сприяє зменшенню витрат виробництва, росту його ефективності. Тим самим стимулюється вивільнення надлишкових внутрівиробничих резервів робочої сили, зокрема у сферу обігу, які можуть бути використані на конкурентній основі на інших підприємствах чи в галузях промисловості, або залишитись незайнятими, утворюючи потенційний резерв робочої сили.

При переході до ринкової економіки, коли основними завданнями промислових підприємств є підвищення ефективності виробництва, отримання максимальних прибутків, випуск найбільш рентабельних виробів, завоювання нових ринків збуту, — особливого значення набуває ефективність використання робочої сили, вибір оптимальних оціночних показників, забезпечення збалансованості робочої сили і робочих місць, скорочення надлишків робочої сили як на добровільній основі (в порядку звільнення за власним бажанням), так і на примусовій основі (в основному через об'єктивний процес вивільнення робочої сили, зумовлений технічними, економічними, організаційними факторами).

Ефективність використання робочої сили виражається техніко-економічними показниками. Узагальненим критерієм використання робочої сили є прибуток підприємства, тому що всі фактори відтворення робочої сили безпосередньо впливають на його обсяг. А перехід від нормативної до податкової системи передбачає більшу самостійність підприємств в розподілі прибутку на фонди нагромадження, споживання і резерву. Оскільки фонд споживання включає засоби на оплату праці і його розмір залежить від оптимального прибутку, то з'являється матеріальна зацікавленість кожного працівника в кінцевих результатах праці. Чим вищий обсяг прибутку, тим більша його частка припадає на одного працюючого, тим вища ефективність використання робочої сили.

Узагальнений показник необхідно доповнити цілою системою, до складу якої доцільно увести показники продуктивності праці; кількісні і якісні показники використання робочої сили; показни-

ки нормування, умов і інтенсивності праці; показники технічної озброєності праці. Запропонована система повинна бути тісно пов'язана з кінцевими результатами роботи підприємства і сприяти виявленню реальних і потенційних резервів підвищення ефективності використання живої праці.

За період з 1986 до 1990 р. балансовий прибуток на підприємствах, що належать до РВО "Поліграфкнига", виріс на 4309 тис. крб., або на 149,4%. Середньорічний приріст на Головному підприємстві об'єднання склав 14,9%, Київській книжковій фабриці – 15,4, Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 31,0, Харківській книжковій фабриці "Комуніст" – 9,7, Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 10,0%. За той же період на Харківській книжковій фабриці ім. М. В. Фрунзе прибуток зменшився на 477 тис. крб., у Харківській книжковій друкарні № 2 – на 40, на Одеській книжковій фабриці – на 259 тис. крб. Цим підприємствам слід проаналізувати причини зменшення прибутку, виявити резерви, що дозволяють збільшити його обсяг.

Ефективність роботи підприємств значною мірою залежить від продуктивності праці. На всіх підприємствах РВО "Поліграфкнига" спостерігається ріст продуктивності праці. У 1990 р. на Головному підприємстві виробіток становив на одного працюючого 10 038 крб., на Київській книжковій фабриці – 8 547, Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 11 496, Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 8 467 крб. Ріст продуктивності праці промислово-виробничого персоналу порівняно з 1986 р. склав на цих підприємствах відповідно 190,8, 183,4, 131,8 і 158,5%.

На Головному підприємстві РВО "Поліграфкнига" за аналізований період при прирості товарної продукції і зменшенні чисельності працюючих на 315 чоловік, або 15,5%, доля приросту обсягу продукції за рахунок зростання продуктивності праці склала 25,3%. На Львівській книжковій фабриці "Атлас" при збільшенні обсягів виробництва на 43,2% і вивільненні 35 чоловік, що склав 5,5%, одержано 12,8% приросту обсягів продукції за рахунок підвищення продуктивності праці.

Успішна виробнича діяльність можлива лише при оптимальному співвідношенні стабільності і плинності кадрів у виробничому процесі. Рух працюючих тісно пов'язаний з вивільненням робочої сили внаслідок впровадження досягнень науково-технічного прогресу, з реорганізацією, ліквідацією чи перетворенням підприємств, переведенням усіх підрозділів підприємства на госпрозрахунок і оренду.

Аналіз плинності за останні роки свідчить про ріст її інтенсивності. Так, у 1990 р. вона склала на Головному підприємстві 11,2%, Київській книжковій фабриці – 18,8, Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 22,5, Львівській книжковій

фабриці "Атлас" – 17,4%. Це негативно впливає на показники діяльності підприємства: знижується випуск продукції, зростають витрати робочого часу. Так, саме через плинність робочої сили протягом року недодано товарної продукції на Головному підприємстві на 8,7 тис.крб., Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 5,3, Київській книжковій фабриці – 5,5, Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 6,6 тис. крб.

Оборот робочої сили, пов'язаний із звільненням, постійно зростає. На Головному підприємстві він склав 29,8%, Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 34,6, Київській книжковій фабриці – 20,5, на Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 18,7%.

Одним з факторів ефективного використання робочої сили є повне і раціональне використання робочого часу. Проте аналіз структури робочого часу на ряді поліграфічних підприємств України свідчить про значні його втрати. Найбільшу їх частку складають втрати, пов'язані з тимчасовою непрацездатністю через хвороби. Але є ще втрати робочого часу, спричинені цілоденними і внутрішніми простоями, прогулами, страйками, неявками з дозволу адміністрації, – з їх скороченням і ліквідацією основні показники роботи підприємства могли б значно поліпшитися. Втрати часу, яких можна уникнути, склали на Головному підприємстві 756 люд./дн., Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 547, Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 486, Київській книжковій фабриці – 234 люд./дн. Через ці втрати протягом 1990 р. на Головному підприємстві було недодано продукції на 42,3 тис. крб., Київській книжковій фабриці "Жовтень" – 32,5, Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 22,1, Київській книжковій фабриці – 11,0 тис. крб. Чисельність промислово-виробничих робітників, які щоденно умовно не працюють на поліграфічних підприємствах, коливається від 3 до 10 чоловік.

Аналіз свідчить, що найбільшу економію живої праці дає впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Механізація і автоматизація виробництва, використання передових технологій, нової прогресивної техніки призводить до абсолютного і відносного вивільнення робочої сили і вже зараз породжує так зване технологічне безробіття. Застаріле і зношене обладнання, відстала технологія на багатьох підприємствах дозволяють говорити про великі резерви скорочення праці за рахунок технологічних факторів і про їх велику роль у формуванні незайнятої частини населення на ринку робочої сили. На поліграфічних підприємствах технічними факторами зумовлено біля 60% вивільненої робочої сили.

Використання основних фондів у виробництві виявляється в зростанні фондо-, енерго- та електроозброєності праці. В цілому

по об'єднанню "Поліграфкнига" фондоозбросність праці промислово-виробничого персоналу за 1986-1990 рр. зросла на 35,5, фактична енергоозбросність праці – на 15%.

На поліграфічних підприємствах залишається недостатньо високим ступінь охоплення робітників механізованою працею. Це стосується навіть комплексно-механізованих підприємств: на Київській книжковій фабриці він складає 66,0%, Харківській книжковій фабриці ім. М.В.Фрунзе – 63,1, Харківській книжковій фабриці "Комуніст" – 63,1%. Повільно скорочується кількість робітників зайнятих ручною працею. На Головному підприємстві РВО "Поліграфкнига" питома вага таких робітників скоротилась на 5,3 процентного пункту, Київській книжковій фабриці – на 5,5, Львівській книжковій фабриці "Атлас" – 3,0.

Значна кількість робітників виконує роботи повністю вручну (без машин і механізмів). Особливо багато їх у допоміжному виробництві. В цілому по об'єднанню "Поліграфкнига" в допоміжному виробництві працюють вручну від 12 до 23% загальної чисельності робітників. Саме в механізації вантажно-розвантажувальних, транспортних, складських робіт криються великі резерви економії живої праці.

Разом з тим, формування матеріально-технічної бази виробництва на основі прогресивної техніки і технології вимагає змін в організації праці і виробництва і диктує попит на робочу силу з певними якісними характеристиками – віковою структурою, освітнім, професійно-технічним рівнем. За 1986-1990 рр. в галузі відбулись суттєві зміни в кваліфікаційному складі робочих. Це особливо помітно у співвідношенні робітників нижчих (I і II) і вищих (V і VI) розрядів: питома вага перших зменшилась на Головному підприємстві з 28 до 21,4%, Київській книжковій фабриці – з 32,1 до 27,3, Харківській книжковій фабриці ім. М.В.Фрунзе – з 24,5 до 21,8, на Львівській книжковій фабриці "Атлас" з 36,3 до 31,8%. І навпаки, збільшилась питома вага робітників вищих розрядів: на Головному підприємстві з 29,2 до 31,9%, Київській книжковій фабриці – з 30,3 до 31,4, Харківській книжковій фабриці ім. Фрунзе – з 26,9 до 29,8, Львівській книжковій фабриці "Атлас" – з 21,2 до 23,3%. На всіх підприємствах зменшилась кількість робітників без розряду.

Проведений аналіз ефективності використання робочої сили на поліграфічних підприємствах України дозволив виявити значні реальні та потенційні резерви економії живої праці. До реальних резервів слід віднести: відповідність структури, складу і чисельності працюючих обсягові виконуваних робіт; виявлення причин плінності кадрів в розрізі цехів, дільниць і по підприємству в цілому; поліпшення використання робочого часу, ліквідація непродуктивних витрат живої праці, резерви

організації праці і виробництва, зміцнення дисципліни праці та ін.

Перехід підприємств до роботи в умовах ринкових відносин вимагає комплексного аналізу рівня ефективності затрат живої праці, визначення впливу різних факторів на техніко-економічні показники, виявлення внутрівиробничих резервів економії праці та підвищення ефективності виробництва в цілому.

1. Дмитриев Ю. Рынок труда и качество рабочей силы // Соц. труд. 1991, № 12. С. 56. 2. Лукьянов А. Рынок рабочей силы и политика занятости // Соц. труд. 1991, № 3. С. 35. 3. Никифорова А. А. Рынок труда: занятость и безработица. М., 1991.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.92.